

З ПОЗИЦІЇ ЮРИСДИКЦІЇ ДЕРЖАВИ: ВІДКРИТТЯ І ОСВОЄННЯ КУРИЛЬСЬКИХ ОСТРОВІВ (КІНЕЦЬ XVII – ПЕРША ЧВЕРТЬ XVIII СТОЛІТТЯ)

Автор, посилаючись на матеріали російських та японських науковців, розглядає відкриття та освоєння островів Курильської гряди XVII–XVIII ст., виходячи з норм міжнародного права; надає об'єктивну інформацію щодо експедицій російських дослідників В. Атласова, С. Ремезова, Д. Анціфорова, І. Козиревського та інших.

Ключові слова: Курили, Росія, Японія, експедиції, юрисдикція, територія, острови, суперечки.

Вважається, що «юрисдикція держави розповсюджується на всіх осіб, власність, дії та події на її території»¹. Курильські острови, що у сучасних умовах є гострим предметом територіальної суперечки між Російською Федерацією та Японією, в цьому аспекті – доволі суперечлива тема міжнародного права. Протиріччя починаються з моменту історії відкриття островів (проблема до сьогодні залишається архіболючою для російської й японської сторін). Метою даної статті є спроба розібратися в японській та російській версіях щодо першочерговості у відкритті й освоєнні Курильських островів, в тому числі й чотирьох – суперечливих.

У дослідженнях російських вчених (наприклад Н. О. Бендер, О. В. Єфімова) прямо вказується, що 1643 року голландський мореплавець Мартен Герістен де Врііз (або де-Фріз) на кораблі «Кастрікум» із Нагасакі, побувавши в зоні Курильських островів, дав назву двом з них – «Штати» (Ітуруп) і «Компанія» (Уруп). Щоправда, вже тут у російських науковців починаються розбіжності: якщо Н. О. Бендер дотримується вищезазначеної версії², то О. В. Єфімов переконаний, що де-Фріз позначив їх на мапі як «Земля штатів» (через туман та погану видимість), а конкретно – острови Гог і Магог³.

Цікаво, що відомий японський спеціаліст – міжнародник, бакалавр права, доктор політичних наук Кімура Хіросі стверджує, що перший князь Йосіхіро Мацумае подарував сьогуну Ієясу Токугаві у 1599 році мапу земель Мацумае, де мешкали айни, там були позначені й острови Едзо (або Едзо-ті). У додатках монографії Кімура наводить «першу в світі карту островів Кунашир, Ітуруп, Хабомаї та Шікотан, виготовлену вручну на японському папері 1644 р.; розміри: 227,5x253,7 см»⁴. Про де-Фріза японський науковець взагалі не згадує.

З російських джерел відомо, що у 1695 році козак Лука Морозко «погромив Камчадальський острог на річці Тігілі, взяв там невідомі (японські) письмена, зібрав свідчення про Камчатку і про гряду островів за нею – про Курильські острови»⁵.

У серпні 1697 р. в Анадир прибув Володимир Атласов. Саме він здійснив похід на Камчатку, дійшовши до річки Нинчугу. 2 липня 1700 р. Атласов знаходився вже в Якутську, а у 1701 р. у Сибірському приказі (Москва) був записаний його звіт про підкорення Камчатки, відомий як «казка» В. Атласова.

Щодо Курильських островів, то багато цікавої та корисної інформації було надано про них японцем Денбеєм, якого Атласов захопив на річці Іче, на Камчатці. 8 січня 1702 р. Денбей, син Діаса, торговця з Нагасакі, був викликаний до Петра I у село Преображенське і під час багатогодинної аудієнції надавав свідчення як про Японію, так і про Курильські острови: «...В Курильській землі тутешні народи взяли у них, Денбея з товаришами, менших золотих два ящика, пуда по два, й тих золотих вони камчадальські народи не знають, – роздали дітямgratis своїм»⁶.

Про подальшу долю Дембея відомо лише те, що у 1710 р. він звернувся з проханням до Петра I відпустити його додому, але той наказав хрестити його (отримав ім'я Гавриїл); Денбей викладав японську мову в школі, засновану царем і яка функціонувала до 1739 року.

У збірці документів «Русские Курилы: история и современность» констатується: «До Курильських островів Росія вийшла на межі XVII–XVIII століть після приєднання Камчатки Володимиром Атласовим у 1697 році»⁷. Не маючи принципових зауважень з цього приводу, автор лише хоче підкреслити, що якщо «свідчення» Атласова зафіксовані у 1701 році, то креслення тобольського картографа Семена Ремезова як Сибіру, так і Камчатки датується 1698-им роком.

Заради об'єктивності зауважимо, що шляхи «першовідкривачів» Курил Атласова – Ремезова перетинаються декілька разів. По-перше, Атласов знаходився в Тобольську з 16 до 30 грудня 1700 р., в той же час там перебував й Ремезов. По-друге, у грудні цього ж року в Сибірському приказі тобольських воєвод Ремезову, ніби, дозволили зняти «якутську печатку» й списати «казку» Атласова для уточнення його власного креслення. По-третє, відомий напис Володимира Атласова, за свідченнями, отриманими від Луки Морозка, – «Земля Курильська на озері та на островах»; й саме від нього Атласов дізнався, що напроти південної кінцівки Камчатки знаходяться острови, на яких «міста кам'яні й мешкають люди»⁸. Таким чином, Володимир Атласов належить першовідкриття росіянами Курил.

У 1706 році камчадальський прикажчик Василь Колесов наказує «службовим людям провідати» Курильську землю, які потім доповіли, що «за носом землі немає, море, а за протоками острови, але добратися до них ні на чим...»

Багато у відкритті території Курильських островів зробили експедиції козаків Данила Анціфорова та Івана Козиревського, які здійснили три походи для розвідування Курил і «Апонського царства».

Перший похід до району Курильських островів здійснив Данило Анціфоров з 1 серпня до 18 вересня 1711 року, в ході якого були обстежені два острови – Шумшу і Парамушир. Було складено звітне креслення на початку 1712 р. цих островів, яке засвідчив, скоріше за все, Анціфоров, бо саме він був отаманом, а Козиревський на той час був його помічником, осавулом. Друга експедиція до Курил відбулася вже під проводом Івана Петровича Козиревського після 10 вересня 1712 р. (до цього часу Анціфоров був убитий місцевими мешканцями, й саме тоді до Нижне-Камчатського острогу прибув новий прикажчик Іван Колесов, який наказав Козиревському «провідати острови за протоками»).

У квітні 1713 р. Козиревський з 55 козаками здійснив третій похід та обстежив острів Онекотан⁹, з якого японці «возили землю», тобто руду. У 1716 р. камчатський прикажчик Петриловський змусив Козиревського постригтися в монахи (отримав ім'я Ігнатій) і він був призначений настоятелем Покровського монастиря біля Якутська. Відомо, що після втечі з монастиря приймав участь в експедиції Афанасія Шестакова 1725–1726 рр.; у 1732 р. знову був розстрижений.

У 1719 – 1722 рр., за наказом Петра I, відбулася експедиція І. М. Євреїнова та Ф. Ф. Лужина, яка мала за мету дізнатися – чи сходиться Америка з Азією; хоча головне завдання її – розвідування Курильських островів та шляху до Японії. За інформацією Івана Євреїнова вони відвідали п'ять Курильських островів, була складена мапа північної частини Курильської гряди (до острова Сімушир). Євреїнов стверджував, що «ніяких японців на Курильських островах не було; японці, рівно як і камчадали, лише торгували з Курилами»¹⁰; хоча й на мапі 1722 р. він назвав Курильські острови, розташовані від Камчатки у напрямку до Японії, – «японськими островами», виходячи суто з географічних міркувань.

Японська сторона сьогодні «хапається» за цей факт; даремно, краще вона б пояснила, чому у працях провідних японських юристів-міжнародників з 1700 до 1772 років відсутні будь-які дані щодо освоєння Японією Курильських островів¹¹. Або Японії є що приховувати, або краще відволікати та спрямовувати громадськість країни в інший бік, щоб пристосовувати «територіальну ситуацію Курил» виключно лише до власної точки зору, маніпулюючи між «*jus cogens*» національного і міжнародного права. Хоча добре відомо, що «територіальне верховенство є складовою частиною державного суверенітету. У міжнародному праві це називається територіальним суверенітетом (визначення Міжнародного Суду)»¹².

Ні у Японії, ні у Росії на сучасному етапі не існує іншого шляху вирішення територіальної суперечки щодо чотирьох Курильських островів, крім політичного діалогу на найвищому рівні, з обов'язковим дотриманням норм міжнародного права. За ствердженням академіка РАН Юрія Райкова, «важливо, щоб політичний діалог на найвищому рівні був постійним і довірливим»¹³.

¹ Фельтхэм Р. Дж. Настольная книга дипломата. / Пер. с англ. В. Е. Улаховича. – 4-е изд. – Минск, 2004. – С. 204.

² Бендер Н. А. Имена русских людей на карте мира. – М., 1948. – С. 17.

³ Ефимов А. В. Из истории великих русских географических открытий в Северном Ледовитом и Тихом океанах XVII-й – первая половина XVIII в. – М., 1950. – С. 141.

⁴ Кимура Хироси. Курильская проблема. История японско-российских переговоров по пограничным вопросам. Пер. с японск. М. Суэдзава / Под. ред. В. М. Якушина. – К., 1996. – С. 207.

⁵ Ефимов А. В. Вказ. праця. – С. 83.

⁶ Там само. – С. 84.

⁷ Русские Курилы: история и современность. Сборник документов по истории формирования русско-японской и советско-японской границы. – М., 1995. – С. 11.

⁸ Ефимов А. В. Вказ. праця. – С. 91.

⁹ Накамура Синтаро. Японцы и русские. Из истории контактов. – М., 1983. – С. 41.

¹⁰ Ефимов А. В. Вказ. праця. – С. 152.

¹¹ Кимура Хироси. Вказ. праця – С. 26–27.

¹² Черкес М. Ю. Міжнародне право: підручник. – К., 2011. – С. 167.

¹³ Райков Ю. Россия – Япония: тяга к сотрудничеству // Международная жизнь. – 2004. – Октябрь. – № 10. – С. 118.

Автор, ссылаясь на материалы российских и японских ученых, рассматривает открытия и освоения островов Курильской гряды XVII–XVIII вв., исходя из норм международного права; предоставляет объективную информацию об экспедициях российских исследователей В. Атласова, С. Ремезова, Д. Анцифорова, И. Козыревского и других.

Ключевые слова: Курилы, Россия, Япония, экспедиции, юрисдикция, территория, острова, споры.

The author, referring to the materials of the Russian and Japanese scholars, examines the discovery and development of the Kuril Islands in XVII–XVIII centuries on the basis of international law and provide objective information about the expeditions of Russian researchers B. Atlasov, S. Remezov, D. Antsiforov, I. Kozyrevskii and others.

Keywords: Kuril Islands, Russia, Japan, expedition jurisdiction, territory, the islands, dispute.